

ADRIAN ULJASZ

Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów

ORCID: 0000-0003-3831-4585

Wywiad prasowy z 1939 roku z polskim aktorem Leopoldem Morozowiczem – krytyczna edycja

Wstęp

Wartościowe źródła do dziejów polskiego teatru to obok materiałów o charakterze rękopiśmiennym także afisze, drukowane wykazy repertuarów, fotografie, filmy czy audycje radiowe i telewizyjne, ale również publikacje prasowe. Cenny materiał stanowią wspomnienia artystów, przeważnie drukowane, znacznie rzadziej dostępne w postaci rękopisów.

Prezentowany artykuł jest opracowaniem wywiadu prasowego z aktorem Leopoldem Morozowiczem z jednego z numerów czasopisma „Kronika Polski i Świata” z marca 1939 roku¹.

Leopold Morozowicz urodził się ok. 1876 roku. Jego ojcem był legendarny polski aktor-komik, głównie operetkowy, Rufin Morozowicz (1851–1931), a matką Rozalia Morozowicz (1853–1883). Rodzona siostra L. Morozowicza to aktorka Karolina Morozowicz (1875–1929), zaś przyrodnia – aktorka i autorka dramatów Maria Morozowicz-Szczepkowska (1885–1968)². Żoną brata ojca L. Morozowicza – aktora Henryka Morozowicza, była aktorka Natalia Morozowiczowa (1879–1964), ściśle związana karierą artystyczną z Bydgoszczą³.

¹ A. Orzechowska, „Barnaba Fafuła i Józio Grojseszyk” czyli 100 lat teatrów warszawskich w bibliotece pana Leopolda Morozowicza, „Kronika Polski i Świata”, R. 2: 1939, nr 13 z 26 marca, s. 8.

² *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 1: 1765–1965, red. Z. Raszewski, Z. Wilski, M. Wosiek, K. Zawadzka, H. Garlińska-Zembrzuska, Warszawa 1973, s. 459–461 (biogramy Karoliny Morozowicz, Leopolda Morozowicza, Rozalii Morozowicz i Rufina Morozowicza); t. 2: 1900–1980, red. Z. Wilski, M. Wosiek, K. Zawadzka, B. Berger, T. Bogucka, M. Gdowska, Warszawa 1994, s. 469–470 (hasło: *Morozowicz Maria, żona Szczepkowska*); B. Berger, *Morozowicz Rufin (1851–1931), aktor, śpiewak, reżyser*, w: *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. XXI, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1976, s. 782–783; B. Berger, *Morozowicz-Szczepkowska Maria (1885–1968)*, w: PSB, t. XXI, s. 784–785; *Encyklopedia teatru polskiego*, [online], [dostępny: <https://www.encyklopediateatru.pl/>], [dostęp: 3.07.2021] (biogramy tych samych artystów).

³ *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 1, s. 459, 461 (hasła: *Morozowiczowa Natalia z Truskowskich, Morozowicz Henryk*); M. Ślusarska, *Morozowiczowa z Truskowskich Natalia (1879–1964)*, w: PSB,

Leopold Morozowicz zadebiutował jako aktor w latach 90. XIX wieku. W okresie 1898–1900 wchodził w skład zespołu objazdowego prowadzonego przez Adolfinę Zimajer. Grywał komiczne role operetkowe. Pełnił dodatkowo funkcję impresaria⁴. W 1900 roku występował m.in. w teatryku ogródkowym Bagatela w Warszawie. Po dziewięciu latach grał w nowo powstałym letnim teatryku kabaretowym Chochlik, założonym w warszawskiej Dolinie Szwajcarskiej w maju 1909 roku. Do 1915 roku wchodził w skład zespołów teatralnych działających w takich miastach, jak Warszawa, Płock, Częstochowa, Lwów, Wilno. Od października 1914 do kwietnia 1915 roku prowadził wspólnie z aktorem i śpiewakiem Julianem Kratochwillem (1869–1915) Teatr Artystyczny w Warszawie. Od 1916 do 1918 roku grał w zespole aktorskim Teatru Polskiego w Kijowie. W okresie II Rzeczypospolitej pracował w teatrach warszawskich, w tym na scenie operetkowej Teatru Nowości (1921–1925). W latach trzydziestych występował na innej scenie operetkowej w Warszawie: 830. Najczęściej wykonywał role charakterystyczno-komiczne w operetkach oraz komediowe. Kierował teatrami, np. w Łomży, Częstochowie i Warszawie. Podczas okupacji niemieckiej występował w 1944 roku w jawnych warszawskim teatrach Nowości i Maska⁵. W 1945 roku został zatrudniony na stanowisku aktora w Teatrze Nowej Warszawy w Warszawie. Miał występować na tej scenie od sezonu teatralnego 1945/1946⁶. Zmarł 3 sierpnia 1945 roku

t. XXI, s. 785; *Encyklopedia teatru polskiego*, [online], [dostępny: <https://www.encyklopediateatru.pl>], [dostęp: 6.07.2021] (biogramy Natalii Morozowicz-Truskowskiej i Henryka Morozowicza). Henryk Morozowicz (1869–1906) – aktor, reżyser, dyrektor teatrów.

⁴ *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 1, s. 460 (hasło: *Morozowicz Leopold*); *Kronika*, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne”, R. 15: 1898, nr 26, s. 308; K. Estreicher, *Drużyny teatralne*, Kraków 1899, s. 4. Adolfina Zimajer (1852–1939) – polska aktorka, śpiewaczka, gwiazda operetki i wodewilu, często nazywana „Zimajerką”.

⁵ *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 1, s. 460 (hasło: *Morozowicz Leopold*); *Teatr ogródkowy na Dynasach*, „Scena i Sztuka” 1908, nr 9, s. 15; *Z teatru i muzyki*, „Kurier Warszawski”, R. 92: 1913, nr 9, s. 5; *Życiorysy artystów teatru bydgoskiego*, w: *Almanach Teatru Bydgoskiego*, red. L. Jaroszyński, Bydgoszcz 1924, s. 78 (biogram aktora Antoniego Wzorczykowskiego); L. Sempoliński, *Wielcy artyści małych scen*, Warszawa 1977, s. 10; W. Filler, *Rendez-vous z warszawską operetką*, Warszawa 1977, s. 270; T. Mościcki, *Teatry Warszawy 1944–1945. Kronika*, Warszawa 2012, s. 206–208, 306–307, 365.

⁶ T. Mościcki, *Warszawskie sezony teatralne 1944–1949*, Warszawa 2016, s. 768.

w Milanówku⁷. Informację o śmierci artysty zamieszczono w krakowskim „Dzienniku Polskim” z 12 sierpnia⁸.

Leopold Morozowicz był bibliofilem. Zbierał stare książki o tematyce teatralnej, rękopisy utworów scenicznych i wycinki prasowe z recenzjami spektakli. Zgromadził 1200 woluminów. Najstarsze skrypty rękopiśmienne pochodziły z XIX wieku. Kolekcja znajdowała się w jego mieszkaniu w Warszawie. Wszystko zostało spalone przez Niemców w czasie powstania warszawskiego⁹. Bezcenny ślad po zbiorach L. Morozowicza stanowi wywiad na ich temat oraz historii teatrów warszawskich, udzielony przez artystę czasopismu „Kronika Polski i Świata”. Zapis rozmowy opublikowano w numerze 13, datowanym na 26 marca 1939 roku, czyli niewiele ponad pięć miesięcy przed wybuchem II wojny światowej. Wywiad ma tytuł: „*Barnaba Fafuła i Józio Grojseszyk*” czyli *100 lat teatrów warszawskich w bibliotece pana Leopolda Morozowicza*¹⁰. Prezentowany artykuł to krytyczna edycja tego materiału źródłowego. Można go uznać za jedyne większe udokumentowanie zbiorów L. Morozowicza zniszczonych w czasie II wojny światowej. Jest potwierdzeniem wiadomości o L. Morozowiczu jako o aktorze, który zgromadził cenną kolekcję polskich rękopisów teatralnych i wycinków prasowych. Dzięki lekturze wywiadu zdobywamy dodatkowe wiadomości o działalności, jaką właściciel zbiorów prowadził w czasie I wojny światowej. Należące do niego rękopisy tekstów polskich sztuk były wykorzystywane w polskim życiu kulturalnym na emigracji w Rosji. Działania L. Morozowicza polegały na użyczaniu materiałów rękopiśmiennych zespołom teatralnym.

Wywiad z L. Morozowiczem przeprowadziła Aniela Orzechowska – współpracowniczka lub dziennikarka „Kroniki Polski i Świata”. Publikowała w tym periodyku wywiady z ludźmi teatru¹¹.

⁷ *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 1, s. 459 (hasło: *Morozowicz Leopold*); T. Mościcki, *Teatry Warszawy...*, s. 685.

⁸ [PM], *Zgon Leopolda Morozowicza*, „Dziennik Polski”, R. 1: 1945, nr 186, s. 3 (Kraków, niedziela 12 sierpnia 1945).

⁹ Ibidem.

¹⁰ A. Orzechowska, op.cit., s. 8.

¹¹ Bibliografia Bara, [online], [dostępny: <https://www.bar.ibl.waw.pl>], [dostęp: 4.07.2021].

Aktor pokazał A. Orzechowskiej część swoich zbiorów. Opowiadał o atmosferze warszawskich teatrów ogródkowych oraz o repertuarze scen teatralnych Warszawy z przełomu XIX i XX wieku. L. Morozowicz potwierdza w wywiadzie informacje o wielkiej roli patriotycznej polskich teatrów w kraju podzielonym przez zaborców. Ze scen płynęło ojczyście słowo, nawet w czasach rusyfikacji w zaborze rosyjskim po powstaniu styczniowym. Grano polskie sztuki, w tym o charakterze historyczno-patriotycznym, oczywiście pod kontrolą cenzorską. Mówił również na temat polskiej działalności teatralnej w Rosji w okresie I wojny światowej. Za przerysowaną trzeba uznać relację artysty dotyczącą czasu trwania spektakli w tzw. ogródkach. Miały przeciągać się do wielu godzin z powodu długotrwałych, trudnych technicznie zmian dekoracji w przerwach przedstawień. Morozowicz twierdzi w wywiadzie, że publiczności wcale nie przeszkadzała taka sytuacja. Jednocześnie dobrze oddaje atmosferę teatrów ogródkowych jako miejsc, w których widzowie łączyli bierne uczestnictwo w kulturze z kawiarnianą lub restauracyjną konsumpcją oraz życiem towarzyskim. Morozowicz przekazał w rozmowie z Orzechowską wiarygodne informacje o repertuarze teatrów ogródkowych i upodobaniach widzów. Największą popularnością cieszyły się sztuki – melodramaty. Dużą widownię miały też operetki i wodewile. Z wywiadu A. Orzechowskiej z L. Morozowiczem można wysnuć wniosek o dużym znaczeniu warszawskich teatrów ogródkowych w życiu kulturalnym w XIX i na początku XX wieku. Sceny rozrywkowe, w tym tego rodzaju, niesłusznie są lekceważone w badaniach naukowych nad dziejami teatru. Publikacje na ich temat to głównie wspomnienia. Opracowania mają przeważnie charakter popularyzatorski. Tymczasem teatry ogródkowe, a także całosezonne operetkowe, dawały kontakt ze sztuką teatralną i muzyczną bardzo dużej części odbiorców kultury artystycznej. Często lansowano w nich wybitnych aktorów. Sceny operetkowe i dodatkowo rewiewe działały także w okresie II Rzeczypospolitej. Rozrywkowe teatry muzyczne cieszyły się w naszym kraju popularnością, podobnie jak na świecie, również po II wojnie światowej. Mają licznych widzów współcześnie.

Publikacja z „Kroniki Polski i Świata” świadczy o tym, że wartością źródłową w badaniach nad historią rodzimej kultury

cechują się czasopisma o bardzo różnej orientacji politycznej – od socjalistycznej i ludowej po prawicowo-narodową. To samo dotyczy także periodyków neutralnych politycznie, jak część prasy codziennej i społeczno-kulturalnej.

Inny wniosek, jaki nasuwa się przy lekturze wywiadu z 1939 roku, to refleksja – dodatkowe potwierdzenie ogromu strat, często nieodwracalnych, jakie polska kultura poniosła w czasie II wojny światowej i okupacji niemieckiej.

Publikacja w czasopiśmie została uzupełniona trzema ilustracjami: portretem fotograficznym L. Morozowicza, wykonanym najprawdopodobniej na potrzeby wywiadu, wizerunkiem rysunkowym artysty jako wykonawcy jednej z ról operetkowych, a także analogiczną fotografią słynnej primadonny warszawskiej operetki – Wiktorii Kaweckiej (1875–1929)¹².

„Kronika Polski i Świata” była ilustrowanym tygodnikiem. Ukazywała się w Warszawie od stycznia 1938 roku do wybuchu II wojny światowej w 1939 roku. Pismo miało tematykę społeczno-polityczną. Publikowano w nim także teksty o wydarzeniach kulturalnych i literaturze. Funkcję redaktora naczelnego pełnił Stanisław Strzetelski. Teksty publicystyczne o tematyce politycznej pisał dla „Kroniki” m.in. Stanisław Stroński¹³. S. Strzetelski podpisał się jako redaktor naczelny na numerze 13 z 1939 roku¹⁴.

Prezentowana edycja krytyczna jest udokumentowaniem działalności tego czasopisma, stosunkowo mało znanego historykom polskiej prasy, w zakresie promocji rodzimej sztuki teatralnej. Ma za cel poszerzenie wiedzy o tradycji ojczystej publicystyki kulturalnej. Stanowi przypomnienie zapomnianej autorki publikacji prasowych – A. Orzechowskiej.

¹² A. Orzechowska, op. cit., s. 8.

¹³ A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980, s. 288. Stanisław Strzetelski (1895–1969) – dziennikarz, działacz Stronnictwa Narodowego, poseł na Sejm RP. Stanisław Stroński (1882–1955) – publicysta, działacz Narodowej Demokracji i Stronnictwa Narodowego, poseł na Sejm RP, w czasie II wojny światowej wicepremier w rządzie gen. Władysława Sikorskiego (1881–1943).

¹⁴ „Kronika Polski i Świata”, R. 2: 1939, nr 13, s. 16 (stopka redakcyjna na dole ostatniej strony numeru).

Publikowany tekst źródłowy został uzupełniony przypisami. Materiał przygotowany do druku zgodnie z zasadami opracowywania edycji źródeł historycznych z XX wieku, uwspółcześniając w razie potrzeby pisownię¹⁵. Pozostawiono oryginalny sposób zapisu dat wymienianych w publikowanym źródle, jako charakterystyczny dla autorki. Typowe skróty w tekście rozwinięto bez zaznaczania, nietypowych nie było w oryginalnej publikacji.

Materiał źródłowy

– wywiad prasowy z 1939 roku z Leopoldem Morozowiczem

Aniela Orzechowska, „*Barnaba Fafuła i Józio Grojseszyk*” czyli 100 lat teatrów warszawskich w bibliotece pana Leopolda Morozowicza, „Kronika Polski i Świata”, R. 2: 1939, nr 13 (26 marca 1939, niedziela), s. 8

Na pożółkłych kartkach starego brulionu – wypisany starannie wyblakłym atramentem tytuł: „Stella – czyli kochankowie z Murcji. Kronika XIV wieku. Dramat w 5 aktach z francuskiego Fryderyka Soulie¹⁶, przedstawiona w Paryżu dnia 9 marca 1844 r. W Warszawie dana 30 grudnia 1845 r.”.

W drugim kajecie – o wystrzępionych od starości rogach – rękopis innej sztuki – „Dom Podrzutków – czyli Maria Joanna. Dramat w aktach pp. Demerii i Malian¹⁷ z francuskiego tłumaczony. Grany pierwszy raz na scenie warszawskiej dnia 19 listopada 1849 r.”.

Te dwa skromne zeszyty – to najstarsze rękopisy teatralne, prawdziwe „białe kruki” z jedynej w swoim rodzaju biblioteki teatralnej pana Leopolda Morozowicza^{X)}¹⁸. Na półkach leżą jeszcze stopy ręko-

¹⁵ Zob. m.in.: I. Ichnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, T. 7: 1962, s. 99–124.

¹⁶ Frederic Soulié (1800–1847) – francuski pisarz, autor sztuk teatralnych i powieści.

¹⁷ Brak informacji o tych autorach. Demeria i Malian to prawdopodobnie pseudonimy autorów dramatu.

¹⁸ X) Bibliotekę teatralną Morozowiczów zapoczątkował Józef Texel/Teksel – dyrektor teatrów w latach 1875–1877 (przypis dolny z publikacji prasowej z 1938 r.). Józef Teksel (1839–1904) – aktor, śpiewak, dyrektor teatrów w Królestwie Polskim, m.in. teatryku ogródkowego Eldorado w Warszawie,

pisów późniejszych – z lat 1880–1890–1900; poźółkłe rulony, albumy, wycinki z recenzjami z gazet – cała skarbnica, w której zamykają się dzieje 100 lat teatrów warszawskich.

Lepiej jednak posłuchać „żywych wspomnień” pana Morozowicza. Sięgają czasów bardzo już dla nas odległych – lat 1880–1890, kiedy to na ulicy Długiej Rufin Morozowicz (ojciec) wraz z Krotką prowadził teatr ogródkowy Eldorado¹⁹, a później Teatr Mały na Daniłowiczowskiej²⁰ – w tym samym domu, w którym teraz mieści się – o prozo współczesnego życia! – komisariat.

– W tych czasach – opowiada pan Morozowicz – trzy rodzaje sztuk cieszyły się największym powodzeniem: operetka, wodewil, melodramat. Wszystkie teatry grały je na zmianę lub dawały przedstawienia „składane”: jednoaktową komedyjkę, wesoły wodewil, wreszcie jedno- lub dwuaktowy melodramat „z łezką”, na którym publiczność płakała rzewnie, przejmując się do głębi losem bohaterów; żądano tylko jednego: by dramat dobrze się skończył i by „prawdziwa cnota” została nagrodzona...

W teatrze ogródkowym były dwa rodzaje miejsc; pośrodku, najbliższej sceny znajdowały się rzędy krzeseł numerowanych i łoże jak w obecnym teatrze – te miejsca kosztowały naturalnie najdrożej. Dookoła w ogrodzie były porozstawiane stoliki, krzesła i ławy – wejście do ogrodu kosztowało zaledwie 25 kopiejek. Przychodziła więc cała rodzina – papa, mama, córeczka, czasami i konkurent córeczki – wszyscy razem za jednego rubla. Zasiadali przy stoliku, zamawiali w bufecie piwo, kanapki z kawiozem – po 5 i 10 kopiejek sztuka i czekali cierpliwie, aż przedstawienie się zacznie...

teatrów w Łodzi i Radomiu. Zbiory, które zaczął gromadzić J. Teksel, trafiły do rodziny Morozowiczów, a L. Morozowicz powiększał bibliofilsko-teatralną kolekcję jako nowy właściciel.

¹⁹ Ojciec L. Morozowicza Rufin Morozowicz prowadził teatrzyk ogródkowy Eldorado w Warszawie przy ul. Długiej 23 (25 w sezonie letnim 1881 r. (23 maja – 13 listopada). Funkcję dyrektora pełnił wspólnie z Feliksem Krotką (1854–1903). Nazwisko Krotkiego zostało podane w wywiadzie z 1939 r. w błędnej formie „Krotka”. Teatrzyk Eldorado działał w Warszawie w sezonach ogródkowych w l. 1868–1897. W. Filler, *Melpomena i piwo*, Warszawa 1960, s. 273–274, 288; *Encyklopedia teatru polskiego*, [online], [dostępny: <https://www.encyklopediateatru.pl>], [dostęp: 2.07.2021] (hasło: *Feliks Krotke*).

²⁰ Teatr Mały w Warszawie powstał w 1890 r. Był to jeden z Warszawskich Teatrów Rządowych. Repertuar stanowiły operetki i farsy. Do 1900 r. Teatr Mały miał siedzibę przy ul. Daniłowiczowskiej. W 1890 r. farsy zaczęto grać w Teatrze Letnim, a w Małym pozostał repertuar operetkowy. 1901 r. to data likwidacji Teatru Małego. Operetka została wtedy przeniesiona do Teatru Nowości. R. Morozowicz kierował operetką w Teatrze Małym jako reżyser w l. 1888–1890.

Publiczność była wtedy inna, miała cierpliwość niewyczerpaną. Antrakty trwały nieraz godzinę i dłużej – nie było przecież udoskonaleń technicznych, ułatwiających szybką zmianę dekoracji. Każdy gwóźdź trzeba było wbić młotkiem, nie istniały sceny obrotowe i bloki, dźwigające w górę całe „ściany” i „pałace”, wzniesione przez dekoratora na scenie. Nikt się tym jednak nie denerwował; ludziska czekali cierpliwie, piwo popijali i wychodzili z przedstawienia zadowoleni, że za swoje 25 kopiejek tyle widzieli...²¹.

– Jaki rodzaj sztuk cieszył się największym powodzeniem?

– Chyba melodramat. Operetka, wodewil – owszem, podobały się bardzo, ale rekordy powodzenia były melodramaty w 7 i 10 obrazach, takie jak „Dziecię Starego Miasta”²², „Awantura na ulicy Pivnej”²³, „Dwadzieścia lat życia szulera”²⁴, „Dwaj malcy”²⁵, „Dwie siostry z Pragi”²⁶, „Garbusek z Podwala”²⁷, „Dwaj więźniowie z galari”²⁸, „Miłość ubogiego młodzieńca” (wzruszające dzieje biednego chłopca, syna rzemieślnika, który zakochał się w arystokratce; mimo dzielącej ich przepaści socjalnej zdołał pokonać przeszkody i zdobyć rączkę ukochanej)²⁹.

– Te tytuły świadczą, że tematy obyczajowe z życia mieszczańskiej Warszawy najbardziej przemawiały do serc publiczności?

– Tak, ale poza utworami tego typu był jeszcze melodramat historyczny i melodramat ludowy, a także cykle melodramatyczne, przerobione z popularnych powieści Sienkiewicza, Kraszewskiego. Melodramaty historyczne najchętniej sięgały do bogatego źródła epoki

²¹ Powyższa przerysowana, podkoloryzowana informacja została poddana krytyce we wstępie do prezentowanej krytycznej edycji.

²² *Dziecię starego miasta* – prawdopodobnie adaptacja powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego *Dziecię starego miasta* z 1863 r.

²³ *Awantura na ulicy Pivnej* – sztuka autorstwa Wojciecha Simona (1854–1900), grana pt. *Żywy umarły czyli Awantura na ulicy Pivnej*.

²⁴ Może chodzić o sztukę – melodramat francuskiego autora Victora Ducange (pseudonim Jacques’a Félix’a Beudina) i Dinaux (pseudonim Prospera-Parfait Goubaux) *Trzydzieści lat czyli życie szulera* (pierwsze wydanie – 1827 r., pierwsza edycja przekładu polskiego – 1828 r.). J.F. Beudin (1796–1850) – francuski dramatopisarz. Prosper Goubaux (1795–1859) – francuski autor sztuk teatralnych i tłumacz.

²⁵ *Dwaj malcy* – sztuka francuskiego dramatopisarza i prozaika Pierre’a Decourcelle (1856–1926).

²⁶ *Dwie siostry z Pragi* – melodramat Franciszka Dobrowolskiego (1867–1900).

²⁷ *Garbusek z Podwala* (*Garbus z Podwala*) – dramat Franciszka Dobrowolskiego.

²⁸ Brak informacji o tej sztuce teatralnej.

²⁹ *Miłość ubogiego młodzieńca* – sztuka francuskiego autora Oktave’a Feulllieta (1821–1890).

napoleońskiej: był więc „Napoleon w Hiszpanii”³⁰ czy „Szpieg Bonapartego”³¹ i cały szereg utworów o innych tytułach, w których przewijały się ciągle „echa napoleońskie”. Słynnym wówczas aktorem, odtwarzającym niezrównanie postać Napoleona, był Feldman³², znakomitą Madame Sans-Genie – Honorata Leszczyńska³³. Nie było lepszej nad nich pary... Feldman słynął z tego, że się nigdy nie charakteryzował; nasuwał tylko kosmyk włosów na czoło – i tak wychodził na scenę – w każdym ruchu, geście, słowie – najprawdziwszy Napoleon. Sztuki napoleońskie ściągały zawsze tłumy: w okresie ostrej cenzury rosyjskiej i zakazu grywania jakichkolwiek sztuk patriotycznych – wszelkie „eposy bohaterskie” wzruszały publiczność teatralną do głębi, choć bohater był cudzoziemcem. Na sztukach z polskiego repertuaru, oczywiście mocno przez cenzurę okrojonych, ale posiadających piętno patriotyzmu – jak np. „Emigracja chłopska” Anczyca³⁴ – widzowie zalewali się łzami. Prawdziwym wydarzeniem teatralnym były także cykle „sienkiewiczowskie”, na które Moskale – szczęściem – patrzyli przez palce: grano „Pana Wołodyjowskiego”, „Potop” i „Ogniem i mieczem” w przeróbce scenicznej Popławskiego³⁵; drugi głośny cykl stanowiła „Chata za wsią”, „Dziewczę z chaty za wsią” i „Wnuk Tumrego” według powieści Kraszewskiego, w przeróbce Mellerowej³⁶ i Galasiewicza³⁷. Ponieważ sezon teatralny w teatrach ogródkowych trwał od 1 maja do września – nie zawsze udawało się zagrać wszystkie sztuki danego cyklu w jednym sezonie; zdarzało się więc np., że „Pan Wołodyjowski” grany był w jednym roku, a „Potop” – dopiero w następnym. Takie to były czasy – nikomu nie było spieszo i pod wrażeniem jednej sztuki żyło się lata całe...

³⁰ Brak informacji o tym dramacie.

³¹ Brak informacji o tej sztuce teatralnej.

³² Ferdynand Feldman (1862–1919) – polski aktor. Często grał Napoleona Bonapartego z uwagi na swoje podobieństwo do tej postaci historycznej. Zob. *Encyklopedia teatru polskiego*, [online], [dostępny: <https://www.encyklopediateatru.pl/>], [dostęp: 9.07.2021] (hasło: *Ferdynand Feldman*).

³³ Honorata Leszczyńska (1864–1937) – polska aktorka.

³⁴ Władysław Ludwik Anczyca (1823–1883) – polski dramaturg i poeta. Jego dramat *Emigracja chłopska* pochodzi z 1876 r.

³⁵ Prawdopodobnie aktor, reżyser i dyrektor teatru Józef Popławski (1857–1921).

³⁶ Zofia Mellerowa (1846 lub 1848–1908) – dramaturg i tłumaczka utworów dramatycznych z języków francuskiego i niemieckiego.

³⁷ Jan Kanty Galasiewicz (1849–1911) – aktor, autor utworów dramatycznych.

– A wodewil?

– Wodewile grywały wszystkie teatry ogródkowe: Alhambra na Miodowej³⁸, Belle-Vue na Chmielnej³⁹ czy Bagatela⁴⁰. W tej epoce niezwykle powodziem cieszył się najstarszy wodewil warszawski napisany przez Szobera w roku 1897 pt. „Podróż po Warszawie” i druga część tego wodewilu pt. „Barnaba Fafuła i Józio Grojseszyk na wystawie paryskiej”⁴¹; były to zabawne przygody gościa z prowincji i młodego Żydką w wielkim mieście. Barnabę grał Glogier⁴², Józia Grojseszyka – Józefowicz⁴³. Wodewil tak się podobał publiczności, że teatry warszawskie woziły go po gościnnych występach po całej Polsce. Znane były także wodewile: „Biedna dziewczyna”, „Białe fartuszki” – Krumłowskiego⁴⁴, „Diabeł w zalotach, czyli podróż diabła na wesele” – J. Kamińskiego⁴⁵.

A jakie były w tych czasach recenzje! Wyjątki z kilku recenzji wlepione starannie do pamiątkowego albumu – obok wyblakłych fotografii

³⁸ W. Filler, *Melpomena i piwo...*, s. 288. Teatr Alhambra działał w Warszawie w l. 1871–1889 przy ul. Miodowej 15 (21).

³⁹ Ibidem. Warszawski teatrzyk ogródkowy Belle-Vue prowadził działalność w okresie 1877–1994 i w 1896 r. przy ul. Chmielnej 6.

⁴⁰ Ibidem. Teatr Bagatela działał w Warszawie od 1897 do 1903 r. pod adresem Bagatela 5.

⁴¹ *Podróż po Warszawie oraz Barnaba Fafuła i Józio Grojseszyk na wystawie paryskiej* to wodewile z tekstem Feliksa Szobera (Schobera) (1846–1879) i muzyką Adolfa Sonnenfelda (1837–1914).

⁴² Władysław Glogier (1853–1917) – polski aktor, *Encyklopedia teatru polskiego*, [online], [dostępny: <https://www.encyklopediateatru.pl>], [dostęp: 2.07.2021] (hasło: *Władysław Glogier*). L. Morozowicz podał nazwisko W. Glogera w błędnej formie „Glogier”, względnie błąd ten popełniła A. Orzechowska, notując wypowiedź L. Morozowicza podczas przeprowadzania wywiadu.

⁴³ Brak informacji o tym aktorze.

⁴⁴ Konstanty Krumłowski (1872–1938) – polski autor sztuk teatralnych. Jego najbardziej znane dzieło to tekst wodewilu *Królowa przedmieścia* z 1898 r. L. Morozowicz mógł się pomylić, przypisując K. Krumłowskiemu autorstwo muzyki do wodewilu *Biedna dziewczyna*. Tekst tej sztuki napisał L. Krenn, a muzykę skomponował L. Kuhn. *Białe fartuszki* były grane z dwoma wersjami oprawy muzycznej: K. Krumłowskiego i Stanisława Ekiera. Stanisław Ekier (1880–1930) – polski kompozytor, znany z tańców swojego autorstwa oraz muzyki do wodewili, ojciec wybitnego pianisty Jana Ekiera (1913–2014). Dramatopisarz L. Krenn i kompozytor L. Kuhn – brak bliższych informacji.

⁴⁵ Jan Nepomucen Kamiński (1777–1875) – dramatopisarz, aktor, reżyser. Najbardziej popularny tekst sceniczny J.N. Kamińskiego to libretto do opery Karola Kurpińskiego *Zabobon, czyli Krakowiacy i Górale* z 1816 r. *Zabobon, czyli Krakowiacy i Górale* stanowi adaptację opery komicznej – wodewilu Wojciecha Bogusławskiego i kompozytora Jana Stefaniego *Cud mniemany czyli Krakowiacy i Górale* z 1794 r.

Modrzejewskiej, Zimajerki⁴⁶, Rapackiego⁴⁷ – mówią wiele o stylu ówczesnych przedstawień i nastrojach publiczności [...]⁴⁸.

– Muszę jeszcze wspomnieć – mówi pan Morozowicz – o moim pobycie w Rosji. Po wybuchu wojny w roku 1914 wyjechałem do Kijowa, razem z Fertnerem⁴⁹, Rapackim⁵⁰ i innymi. Biblioteka moja została w Warszawie, ale jakiś szczęśliwy duch mnie natchnął, zabrałem ze sobą do walizki kilkanaście rękopisów sztuk patriotycznych, takich jak: „Emigracja chłopska” Anczyca, „Hajduczek” Sienkiewicza⁵¹, „Noc w Belwederze”⁵², „Gwiazda Syberii”⁵³, „Obrona Częstochowy”⁵⁴, „Wyrok Jana Kazimierza”⁵⁵, „Raclawice”⁵⁶, „Dla Ojczyzny” – Kaczkowskiego⁵⁷. Z tej walizkowej „biblioteczki teatralnej” korzystała w latach 1914–1918 cała Rosja. Domy Polskie, organizacje młodzieżowe polskich emigrantów w Rosji grywały te sztuki w swoich kółkach amatorskich i teatrach – szerząc w ten sposób słowo polskie i podtrzymując ducha patriotycznego – na obczyźnie.

⁴⁶ „Zimajerka” – Adolfinia Zimajer. Zob. informacja na jej temat w przypisie nr 4 do prezentowanego artykułu.

⁴⁷ Wincenty Rapacki syn (1865–1943) – polski aktor i śpiewak, autor sztuk teatralnych, syn aktora Wincentego Rapackiego (1840–1924), nazywanego Wincentym Rapackim ojcem, brat aktorki Honoraty Leszczyńskiej.

⁴⁸ W tym miejscu materiału źródłowego – obszerne cytaty z publikacji z wycinków prasowych, zgromadzonych przez L. Morozowicza w albumie. Zostały pominięte w krytycznej edycji jako zbyt szczegółowe.

⁴⁹ Antoni Fertner (1874–1959) – polski aktor komik.

⁵⁰ Wincenty Rapacki syn.

⁵¹ Brak informacji o tej sztuce. Mogła to być adaptacja powieści H. Sienkiewicza *Pan Wołodyjowski*.

⁵² *Noc w Belwederze. Epizod na tle historycznym w 1 akcie* – sztuka Adama Staszczyka (1850–1909), ogłoszona drukiem w 1900 r.

⁵³ *Gwiazda Syberii* – sztuka Leopolda Starzeńskiego (1835–1904) z 1881 r.

⁵⁴ Najprawdopodobniej sztuka Elżbiety Bośniackiej (1837–1904) *Przeor Kordecki czyli obrona Częstochowy*.

⁵⁵ *Wyrok Jana Kazimierza* – dramat historyczny Władysława Syrokomli (1823–1862).

⁵⁶ Najprawdopodobniej dramat W.L. Anczyca z 1881 r. *Kościuszko pod Raclawicami* („obraz historyczno-ludowy”).

⁵⁷ Najprawdopodobniej Zygmunt Kaczkowski (1825–1896), najbardziej znany jako autor powieści historycznych.

Streszczenie

Artykuł jest krytyczną edycją drukowanego źródła historycznego – wywiadu prasowego z aktorem Leopoldem Morozowiczem (ok. 1876–1945) z czasopisma „Kronika Polski i Świata” 1939 nr 13. Wywiad dla „Kroniki Polski i Świata”, przeprowadzony z L. Morozowiczem przez Anielę Orzechowską, dotyczy zbiorów bibliofilskich artysty, które miały tematykę teatralną. Kolekcję spalili Niemcy w czasie powstania warszawskiego. Publikacja prasowa z 1939 roku to bezcenny ślad po tych zbiorach.

Publikowany materiał źródłowy został opracowany do druku z zastosowaniem metody biograficznej oraz zgodnie z zasadami edycji źródeł historycznych z XX wieku. Ma dużą wartość źródłową w dziedzinie historii teatru polskiego.

Summary

The article is a critical edition of a printed historical source – a press interview with the actor Leopold Morozowicz (ca. 1876–1945) from the magazine “Kronika Polski i Świata” 1939 No. 13. The interview for “Kronika Polski i Świata”, conducted with L. Morozowicz by Aniela Orzechowska, concerns the artist’s bibliophile collections, which had theatrical themes. The collection was burned by the Germans during the Warsaw Uprising. The press publication from 1939 is a priceless trace of these collections.

The published source material was prepared for printing using the biographical method and in accordance with the principles of editing historical sources from the 20th century. It has a high source value in the field of the history of Polish theater.

Słowa kluczowe: Morozowicz Leopold, (ok. 1876–1945), teatr polski, źródła, XIX–XX w.

Keywords: Morozowicz Leopold, (ca. 1876–1945), Polish theater, sources, 19th–20th century

Bibliografia

Źródła

Kronika, „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne”, R. 15: 1898, nr 26.

Orzechowska A., „*Barnaba Fafuła i Józio Grojseszyk*” czyli 100 lat teatrów warszawskich w bibliotece pana Leopolda Morozowicza, „*Kronika Polski i Świata*”, R. 2: 1939, nr 13

(PM), *Zgon Leopolda Morozowicza*, „*Dziennik Polski*”, R. 1: 1945, nr 186

Sempoliński L., *Wielcy artyści małych scen*, Warszawa 1977

Teatr ogródkowy na Dynasach, „*Scena i Sztuka*”, R. 2: 1908, nr 9

Z teatru i muzyki, „*Kurier Warszawski*”, R. 92: 1913, nr 9

Życiorysy artystów teatru bydgoskiego, w: *Almanach Teatru Bydgoskiego*, red. L. Jaroszyński, Bydgoszcz 1924

Literatura

Berger B., *Morozowicz Rufin (1851–1931), aktor, śpiewak, reżyser*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1976

Berger B., *Morozowicz-Szczepkowska Maria (1885–1968)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1976

Estreicher K., *Drużyny teatralne*, Kraków 1899

Filler W., *Melpomena i piwo*, Warszawa 1960

Filler W., *Rendez-vous z warszawską operetką*, Warszawa 1977

Ihnatowicz I., *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „*Studia Źródłoznawcze*”, T. 7: 1962

Mościcki T., *Teatry Warszawy 1944–1945. Kronika*, Warszawa 2012

Mościcki T., *Warszawskie sezony teatralne 1944–1949*, Warszawa 2016

Paczkowski A., *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980

Słownik biograficzny teatru polskiego, t. 1: 1765–1965, red. Z. Raszewski, M. Wosiek, K. Zawadzka, H. Garlińska-Zembrzuska, Warszawa 1973; t. 2: 1900–1980, red. Z. Wilski, M. Wosiek, K. Zawadzka, B. Berger, T. Bogucka, M. Gdowska, Warszawa 1994

Ślusarska M., *Morozowiczowa z Truskowskich Natalia (1879–1964)*, *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1976

Netografia

Bibliografia Bara, <https://www.bar.ibl.waw.pl>

Encyklopedia teatru polskiego, <https://www.encyklopediateatru.pl> [dostęp: 3.07.2021] (biogramy Władysława Glogera, Ferdynanda Feldmana, Feliksa Krotke, Henryka Morozowicza, Karoliny Morozowicz, Leopolda Morozowicza, Natalii Morozowiczowej z Truskowskich, Marii Morozowicz-Szczepkowskiej, Rozalii Morozowicz i Rufina Morozowicza)